

Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Vass Ágnes

A területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlata

Diskurzusok és értelmezések diaszpórában és kisebbségi közösségben

című Ph.D. értekezéshez

Témavezető:

Dr. Kaponyi Erzsébet, Ph.D.

Professor Emerita, Budapesti Corvinus Egyetem

Budapest, 2021

Tartalomjegyzék

1. Az értekezés céljai.....	2
1.1 Kutatási kérdések	5
2. A kutatás által felhasznált módszerek	9
1.2 Az empirikus kutatás összegzése.....	9
1.3 A választott esettanulmányok bemutatása.....	11
1.4 Adatgyűjtés és elemzés.....	12
1.5 A beszélgetések struktúrája	15
3. Az értekezés eredményei.....	17
4. Főbb hivatkozások.....	28

1. Az értekezés céljai

Az értekezés a területen kívüli állampolgárság identitáskonstrukciókra és hovatarozástudatra gyakorolt hatásait vizsgálja a 2010-ben módosított magyar állampolgársági törvény elfogadása után¹, a szlovákiai magyar kisebbségi, és a nyugat-kanadai magyar diaszpóra közösség tagjai körében végzett empirikus kutatás eredményein keresztül. A dolgozat célja a területen kívüli állampolgárság jelenségének vizsgálata mikro- és makroszinten. Mikroszinten a kutatás azt tárja fel, hogy a választott közösségek tagjai hogyan viszonyulnak a számukra elérhetővé vált területen kívüli magyar állampolgárság², valamint a külső szavazás (*external voting*)³ lehetőségéhez.⁴ Az értekezés vizsgálja, milyen egyéni motivációk húzódnak meg az

¹ A kvalitatív kutatási munka elvégzésére 2013 és 2016 között került sor Szlovákiában és Kanadában.

² 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Forrás: <https://bit.ly/2ROFZSa>; Hozzáférés: 2016. március 12. E törvény értelmében kérelmére „kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja.”

³ Az *external voting* kifejezés szó szerinti magyar fordítása külső szavazás. Ez az a szavazási forma, amikor egy állam állampolgára külföldön adja le szavazatát az állampolgársága szerinti államban tartott szavazáson. A határon túli, vagyis a magyar állammal szomszédos országokban élő magyarok magyarországi szavazásával kapcsolatban a szakirodalom gyakran használja a külhoni szavazás kifejezést is, e dolgozat azonban elsősorban az angol megnevezésből kiindulva használja a külső szavazás kifejezést. A külső szavazás egyszerre jelöli általában a külföldön leadott szavazatokat, nem téve különbséget aközött, hogy hol adták le a szavazatot külföldről, vagy az állampolgár milyen módon vált az adott állam állampolgárává. A külhoni szavazás kifejezés jelölheti ugyanis csak azokat, akik egyszerűsített honosítással váltak magyar állampolgárrá.

⁴ 2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról. Forrás: <https://bit.ly/2RWhqT5>. Hozzáférés: 2016. január 5. Ennek értelmében a magyarországi lakóhellyel nem rendelkező választópolgár egy pártlistára szavazhat a magyar országgyűlési választások során. Ehhez kapcsolódik a 2018. évi CXIII. egyes választásokkal kapcsolatos törvények módosításáról szóló törvény, mely kimondja, hogy „Az Európai Parlament tagjainak választásán az a magyar állampolgár is választó, aki (a) Magyarországon élő, lakcímmel nem rendelkező választópolgár, (b) az Európai Unió területén kívüli lakóhellyel rendelkezik.” (1. §). Forrás: <https://bit.ly/3fWpYS8>. Hozzáférés: 2018. szeptember 7.

egyszerűsített honosítással megszerezhető magyar állampolgárság felvétele vagy elutasítása mögött, illetve amögött, hogy élnek-e/élnének-e a magyar országgyűlési választásokon való részvétel jogával. Az értekezés célja annak megértése, hogy a többes állampolgárság, mint egynél több politikai közösségben való tagság, hogyan jelenik meg a vizsgálatban részt vevők identitás-konstrukcióiban és a mindennapjaikban.⁵ A mindennapi társas és egyéni élményeket és értelmezéseket vizsgálva a dolgozat arra keresi a választ, hogy miért (vagy miért nem) veszik fel a magyar állampolgárságot, és hogy értelmezik a többes kötődést.⁶ Arra keressük a választ, milyen identitás társul (ha társul egyáltalán) a szabad döntés alapján (tehát nem születéssel), egyszerűsített honosítás útján kérvényezhető magyar állampolgársághoz úgy, hogy az egyén nem él, vagy adott esetben sosem járt Magyarországon. A kutatás során azt is vizsgáltuk, kialakul-e közösségi tudat a magyar állampolgárság egyszerűsített honosítással történő felvételével azok között, akik élnek ezzel a lehetőséggel a diaszpórában vagy kisebbségi közösségben.

A magyar állampolgársági törvény 2010-es módosítása hatásainak határon túli és diaszpóra közösségekben történő vizsgálatával a dolgozat makroszinten arra keresi a választ, hogy a 21. századi Európai Unióban hogyan alakul át az állampolgárság fogalma, valamint az állam és az általa kormányzott állampolgárok közötti viszony. Az állampolgárságot tehát, mint politikai közösségben való tagságot értelmezzük és a kvalitatív kutatási eredmények elemzésével a disszertáció célja, hogy a politikai és jogi diskurzuson túl a mindennapi gyakorlatokon, kisebbségi és diaszpóra identitás-konstrukciókon keresztül értelmezze az állampolgárság jelentését és a többes állampolgárság jelenségét.

A kettős állampolgárságról szóló szakirodalom rendkívül gazdag, ugyanakkor a kérdést elsősorban migrációs összefüggésekben, illetve a multikulturalizmus szempontjából vizsgálták.⁷ A magyarországi helyzet azért is érdekes, mert nem csupán azokat szólítja meg a 2010-ben módosított magyar állampolgársági törvény, akik valamilyen oknál fogva elhagyták Magyarországot, hanem azokat is, akik elődei fölött vándoroltak az országhatárok, és egy politikai döntés értelmében⁸ került a lakhelyük egy másik állam területére. A határon túli és

⁵ Brubaker, Rogers; Cooper, Frederick (2000): Beyond „identity”. *Theory and Society*, Vol. 29., No. 1., pp. 5-8.

⁶ Fox, John E.; Miller-Idriss, Cynthia (2008): Everyday Nationhood. *Ethnicities*, Vol. 8., No. 4., pp. 536-563.

⁷ Lásd erről többek között: Soysal, Yasmine (1994): *Limits of citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University Press of Chicago; Brand, Laurie A. (2006): *Citizens Abroad. Emigration and the State in the Middle East and North Africa*. Cambridge: Cambridge University Press; Joppke, Christian (2010): *Citizenship and Immigration*. Cambridge: Polity Press, Cambridge; Bauböck, R.; Rundell, J. (eds.) (2018): *Blurred Boundaries – Migration, Ethnicity, Citizenship*. London: Routledge.

⁸ Trianoni békeszerződés, Trianon, 1920. június 4. Kihirdette: 1921. évi XXXIII. Törvény az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal,

diaszpóra közösségek és Magyarország viszonya, a magyar nemzetpolitika/határon túli politika/diaszpóra-kapcsolatok történelmi, társadalmi, jogi összefüggései szintén átfogóan kutatott kérdések,⁹ ugyanakkor az állampolgársági törvény 2010 utáni hatásait kevesen vizsgálták, illetve ezen vizsgálatok is inkább elméleti összefüggésekben, elsősorban az állam „szempontjából”, valamint nemzetpolitikai összefüggésekben elemzik a kérdést.¹⁰ A területen kívüli állampolgárságra vonatkozó vizsgálatok esetében kevés olyan kutatás van, mely maga az állampolgár megközelítéséből foglalkozik a jelenséggel és a térség anyaállami politikáit (beleértve az anyaállam által kínált állampolgárság-politikákat) alulról felfelé, mindennapi összefüggésekben, az egyén szintjén vizsgálja.¹¹ A dolgozat a szakirodalom ezen részét kívánja

Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. Forrás: <https://bit.ly/34vKBzk>. Hozzáférés: 2015. augusztus 2.

⁹ A határon túli közösségek és Magyarország kapcsolatáról lásd többek között: Bárdi Nándor (2003): *Hungary and the Hungarians Living Abroad: A Historical Outline. Regio*, VI., pp. 121-138.; Bárdi Nándor (2004): *Tény és való*. Pozsony: Kalligram; Szarka László (2004): *Kisebbségi léhelyzetek – Közösségi alternatívák*; Budapest: Lucidus Kiadó; Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény – előzmények és következmények*; Budapest: Teleki László Alapítvány; Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Budapest: Teleki László Alapítvány.; Tóth Judit (2004): *Státuszjogok*. Budapest: Lucidus Kiadó.; Kántor Z., Majtényi B., Osamu I., Vizi B., Halász I. (eds.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University; Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University; Vizi Balázs (2006): A nemzetpolitika feltételrendszere az uniós tagság körülményei között. *Magyar kisebbség: nemzetpolitikai szemle*. 10. évf., 41-42. sz. pp. 39-65.; Kántor Zoltán (2014): Hungary's Kin-State Politics, 2010 – 2014, *Minority Research*, pp. 23-32.; Waterbury, Myra A. (2010): *Between State and the Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. Palgrave Macmillan, New York: St. Martin's PressLLC; Pogonyi, Szabolcs (2017): *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Cham: Springer International Publishing. A diaszpóra politikát illetően lásd: Herner-Kovács, Eszter (2014): Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies*, No. 17., pp. 55-67.; Kovács, Eszter (2020): Direct and indirect political remittances of the transnational engagement of Hungarian kin-minorities and diaspora communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 46., No. 6., pp.1146-1165.; Papp, Z. Attila; Kovács, Eszter; Kovács, András (2020): Magyar diaszpóra és az anyaország: Diaszporizáció és diaszporapolitika. In: Kovács, Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum Kiadó, pp. 295-324.; Kovács, Eszter (2018): *Magyar diaszporapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Politikaelméleti Doktori Iskola; Niessen, James P. (2013): Documenting the Hungarian Heritage of the U.S.: Efforts at Home and Abroad. *Slavic and East European Information Resources*, Vol. 14., No.4., pp. 234-241.; Gázsó, Dániel (2020): *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Politikaelméleti Doktori Iskola; Papp, Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, Vol. 19., No. 4., pp. 621-638.; Papp, Z. Attila (2008): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet.

¹⁰ Lásd erről többek között: Ganczer Mónika (2011): A határon túli magyarok kettős állampolgárságának nemzetközi jogi és belső jogi aspektusai: a kollektív elvesztéstől a könnyített megszerzésig. *Kül-Világ*, VIII. évf., 1-2. szám, pp. 64–81.; Ganczer Mónika (2014): Sarkalatos átalakulások: az állampolgársági jog átalakulása. *MTA Law Working Papers*, 2014/63.; Kántor Zoltán (2014): *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó; M. Kovács, Mária; Tóth, Judit (2009): Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case. In: Bauböck, R., Perchinging, B., Sievers, W. (eds.): *Citizenship Policies in the New Europe*, Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 151–176.; Pogonyi, Szabolcs (2011): Dual citizenship and sovereignty. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 39., No. 5., pp. 685-704.

¹¹ A magyarországi állampolgársági szabályozás „bottom up” vizsgálatát végzi Pogonyi, akinek kutatásai egy időben zajlottak az általunk végzett kutatásokkal, ugyanakkor az ő módszertana eltér a dolgozatban alkalmazott módszertantól. Erről lásd: Pogonyi (2017). A román-moldáv, valamint ukrán-oroszfüggésben végzett

gazdagítani, olyan módszertan alkalmazásával, mely korábban nem igazán volt jellemző a magyar állampolgárság-kutatásokban.

1.1 Kutatási kérdések

A disszertáció a területen kívüli állampolgárságra vonatkozó kutatások egyik hiányosságát kívánja pótolni az által, hogy az egyéni asszociációkat és viszonyulásokat vizsgálja.¹² A választott módszertan segítségével a diaszpórában és kisebbségi közösségekben élők élményein, diskurzusain, véleményein és mindennapi gyakorlatain keresztül elemzi az állampolgárság(ok) jelentését és szerepét.¹³

A kutatásban az állampolgárság egy teljesértékű és egyenlő tagságot jelent egy kormányzattal rendelkező közösségen belül, melyhez a jogokon, kötelezettségeken és előnyökön kívül olyan értékek is kapcsolódnak, mint a valahova tartozás, vagy a részvétel lehetősége az adott társadalom működésében.¹⁴

A disszertáció célja, hogy az elvégzett kvalitatív kutatás eredményein keresztül az alábbi kérdéseket válaszolja meg:

1. Hogyan fogadták a határon túli kisebbségi közösségekben és diaszpórában élő magyarok az egyszerűsített honosítás bevezetését? Milyen, az adott államokkal (anyaország és terület szerinti állam), valamint a saját közösséggel meglévő kapcsolatrendszerbe érkezett ez a lehetőség?
2. Hogyan értelmezik az állampolgárság(ok) jelentését, és hogy nyilvánul meg ez a mindennapokban? Milyen értelmezések, diskurzusok alakulnak ki a már meglévő szlovák, illetve kanadai, valamint a magyar állampolgársággal kapcsolatban?

hasonló, *bottom-up* kutatásokat Knott is: Knott, Eleanor (2015): *Kin-states and kin majorities from the bottom-up: developing a model of nested integration in Crimea & Moldova*. PhD thesis, The London School of Economics and Political Science. Bolgár-macedón összefüggésben hasonló kutatást lásd: Neofotistos, Vasiliki P. (2009): Bulgarian passports, Macedonian Identity: The invention of EU citizenship in the Republic of Macedonia. *Anthropology Today*, No. 25., Vol. 4., pp. 37–53.

¹² Joppke, Christian (2007a): Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, Vol 11., No. 1., pp. 44.

¹³ Nyers, Peter (2007): Introduction: Why Citizenship Studies, *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp.: 1–4.; Isin, Engin F.; Turner, Bryan S. (2007): Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies, *Citizenship Studies*, Vol. 11., No. 1., pp.: 5–17.; Bauböck, Rainer (2010a): Cold Constellations and Hot Identities: Political Theory Questions about Transnationalism and Diaspora. In: Bauböck, R.; Faist, T. (eds.): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 295–322.

¹⁴ Bellamy, Richard (2008): Evaluating Union Citizenship: Belonging, Rights and Participation Within the EU. *Citizenship Studies*, Vol. 12., No. 6., pp. 597–611.

3. Milyen egyéni motivációk állnak az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság felvétele/elutasítása mögött?
4. Kialakul-e, és ha igen, milyen mértékben az egyszerűsített honosítással magyar állampolgárrá válók között egyfajta csoportidentitás, mely az „új” állampolgárságra épül? A magyar állampolgárság megszerzése felülírja-e, átírja-e a létező csoporthatárokat, alakít-e ki újakat azok között, akik éltek és azok között, akik nem éltek ezzel a lehetőséggel?
5. Mit jelent a külső szavazati jog lehetősége a diaszpórában és kisebbségi közösségekben élők számára?
6. Hogyan változik az állam és az általa kormányzott közösség közötti viszony a 21. században a területen kívüli állampolgárság gyakorlatán keresztül?
7. Az általunk elvégzett kutatás alapján milyen következtetések vonhatók le a területen kívüli állampolgársággal foglalkozó eddigi kutatásokat illetően és hogy járul hozzá a disszertáció az állampolgárság-kutatások fejlődéséhez?

A disszertációhoz végzett kvalitatív kutatás az alábbi, az elméleti megközelítések alapján megfogalmazott hipotéziseket vizsgálja:

Az egyszerűsített honosítást illetően kialakult diskurzusokban megjelent olyan érvelés, mely szerint az állampolgárság kiterjesztése a határon túli közösségek diaszporizálódását okozhatja majd.¹⁵ A határon túli és diaszpóra közösségekben végzett empirikus kutatás által a disszertáció vizsgálja azt az állítást, hogy:

1. A területen kívüli állampolgárság nem eredményezi a határon túli kisebbségi közösségek diaszporizálódását.

Az egyszerűsített honosítás bevezetése a magyar nemzet virtuális egyesítését jelenti a politikai kommunikáció szerint. A dolgozat abból a feltételezésből indul ki, hogy a rendszerváltás után a „magyar nemzet” értelmezésében megjelenő kettősség tulajdonképpen intézményesült a lakóhely nélküli állampolgárság bevezetése és a szavazati jog kiterjesztése által.¹⁶ Ezzel kapcsolatban tehát azt az állítást vizsgáljuk, mely szerint:

¹⁵ Erről lásd bővebben a disszertáció negyedik fejezetét.

¹⁶ Bárdi Nándor (2017): Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In: Jakab A., Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 149-150.

2. az állampolgárság kiterjesztésével és a szavazati jog megadásával mélyül az a kettősség, mely a nemzetpolitikát illetően a rendszerváltástól jelen van: a magyar nemzet egyszerre jelenti a Magyarországon élők állampolgárságon alapuló közösségét, valamint a világ más részein élő magyarok (etno)kulturális értelemben vett közösségét. Ezt a kérdést nem oldotta fel az állampolgársági törvény módosítása, inkább törésvonalakat generál(hat) az egyes közösségeken belül az alapján, hogy a magyar állampolgárságot ki veszi fel és ki nem.¹⁷

A többes állampolgárság identitásra és viszonyulásokra, kötődésekre való hatásával kapcsolatban a dolgozat vizsgálja azt a kérdést is, mely szinte minden állampolgárság és identitás összefüggését vizsgáló kutatás esetében felmerül: miért lesz valaki kettős állampolgár. A második állampolgárság felvétele mögötti motivációk kapcsán a szakirodalom két fő részre osztható: az egyik része szerint az egyén általában azért veszi fel a második állampolgárságot, hogy azzal erősítse identitását és kapcsolatát az adott állammal.¹⁸ A szakirodalom másik része szerint ugyanakkor a második állampolgárság felvétele elsősorban instrumentális jellegű, tehát valamilyen célt szolgál, ami nem az identitás erősítése, hanem annál sokkal pragmatikusabb.¹⁹ Ennek részben ellentmondva, azt feltételezzük, hogy e két motiváció egymást erősítheti és/vagy kiegészítheti. Ezzel kapcsolatban a kutatás által vizsgált hipotézis az, hogy:

3. a kettős állampolgárság felvételekor az identitás erősítése mellett instrumentális jellegű, tehát valamilyen célt szolgáló motiváció is szerepet játszhat, egyik nem zárja ki a másikat, sőt, e két motiváció egymást erősítheti és/vagy kiegészítheti.

A 2010 utáni nemzetpolitikai programok (ideértve a területen kívüli állampolgárság lehetővé tételét is) esetében megfigyelhető Budapest és a magyar kormányzat központi szerepének erősödése a határon túl élő magyar (kisebbségi és diaszpóra) közösségekkel való kapcsolattartásban. A 2010 utáni magyar állampolgársági gyakorlat vizsgálata alátámasztja azt az elméletet, mely szerint az állampolgárság területen kívüli kiterjesztését az államok arra (is)

¹⁷ Bauer Tamás (2013): Cukor a sebbe. *Magyar Kisebbség: Nemzetpolitikai Szemle*, 18. évf., 69-70. sz., p. 171.

¹⁸ Erről lásd többek között: Vasiljevic (2014) – a volt Jugoszlávia esetében azt vizsgálja, hogy miért veszik fel anyaországaik állampolgárságát a másik állam területén kisebbségben élő közösségek tagjai és az a fő konklúziója, hogy az identitásuk megerősítése a fő motivációjuk. Mint ahogy látni fogjuk a többes állampolgárságról szóló fejezetnél, a bevándorlást támogató országok esetében is megjelenik ez a kérdés.

¹⁹ A témánkhöz szorosan kapcsolódó kutatások közül itt azokat említhetjük meg, melyek szerint a második állampolgárság felvétele vagy egy pragmatikus célt szolgál (pl. EU-s állampolgárság), vagy egy „exit plan”, egy „B terv” arra az esetre, ha a terület szerinti államban rosszra fordulnak a dolgok. Ez a felfogás megjelenik a magyar diskurzusban is. Erről lásd a többes állampolgárságról szóló fejezet ide vonatkozó részeit, valamint a magyarországi „kettős állampolgárság”-ról szóló diskurzus elemzését.

használják, hogy általa befolyásolják az egyéneket saját céljuk elérésében (ilyen cél lehet választások megnyerése vagy külpolitikai érdekek képviselése a diaszpóra tagjai által).²⁰

4. Az egyszerűsített honosítás és a külső szavazati jog garantálásával az anyaország célja lehet, hogy megteremtse e közösségek kormányozhatóságát.

A diaszpórában vagy kisebbségi közösségben felvett magyar állampolgárság jelentése az azt igénylők számára kontextustól függővé válik, mely kontextust mindig a mindennapok gyakorlatai és egyéni élethelyzetek határozzák meg. A kisebbségi vagy diaszpóra identitást nem írja át az állampolgárság felvétele, mert az ezekben a közösségekben élők a mindennapi gyakorlatokat és élethelyzeteket tekintve nem elsősorban magyar állampolgárokként viselkednek az állampolgárság felvétele után, hanem annak az államnak a mindennapjaiban folytatják tovább életüket, ahol földrajzilag élnek és boldogulnak. Ebből a feltételezésből kiindulva azt állítjuk, hogy a magyar állampolgárság elsősorban szimbolikusan válik fontossá, a gyakorlatban ugyanakkor sem annak felvétele, sem pedig a szavazati jog kiterjesztése nem hozza magával a magyar állampolgársági identitás kialakulását, mely által a mindennapi cselekvések és viszonyulások is átíródnának. Vagyis, a fenti felsorolásban negyedikként megfogalmazott kutatási kérdéssel kapcsolatban azt feltételezzük, hogy az állampolgárság felvétele nem hozza magával a magyar állampolgárság-tudat kialakulását, nem jön létre a magyar és a nem magyar állampolgárok közössége a diaszpóra és a kisebbségi magyarok körében. Ezzel kapcsolatban a vizsgált hipotézis:

5. Az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése nem írja át a kisebbségi vagy diaszpóra identitást a mindennapok szintjén, így nem alakul ki az állampolgársági identitás.

A szakirodalom szerint a szavazati jog kiterjesztésével a területen kívüli állampolgárság már nem tekinthető „kvázi állampolgárságnak”, mert az egyén részt vehet általa az adott közösség döntéseiben. Kutatásunkban mi azt állítjuk, hogy ez a fajta állampolgársági identitás nem, vagy csak nagyon kis mértékben alakul ki az érintettekben. Abból kiindulva, hogy az általunk vizsgált közösségek tagjai közt a területen kívüli állampolgárság felvétele, illetve a szavazati jog kiterjesztése nem írják át a mindennapi gyakorlatokat és az azok során aktivizálódó identitáskonstrukciókat, mert azokra a valóságos, napi szinten megélt „helyi viszonyok” hatnak erőteljesebben. Ezzel kapcsolatban azt állítjuk, hogy:

²⁰ Hobsbawm, Eric; Ranger, Terence (1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

6. a külső szavazati jog a felelősség érzetét teremti meg az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerző egyének esetében, akik így kötelezettségüknek érzik, hogy részt vegyenek a választásokon, még akkor is, ha nem élnek az állam területén.²¹

Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ tudjunk adni, a dolgozat első része a kutatás szempontjából fontos irodalmi háttérrel vázolja fel, így teremtve meg a kutatás elméleti keretét. Ezt követően a második rész az empirikus kutatás eredményeit mutatja be. A dolgozat harmadik része ezek összevetésével erősíti vagy cáfolja a megfogalmazott állításokat, illetve válaszolja meg a feltett kérdéseket.

2. A kutatás által felhasznált módszerek

Annak érdekében, hogy a hipotéziseket igazolni vagy cáfolni tudja, valamint hogy a kérdésekre választ tudjon adni, két fő módszertan alkalmazására került sor. A tézis első része az állampolgárság-kutatásokat vizsgálja a szakirodalmon keresztül annak érdekében, hogy egy elméleti keretet tudjon felállítani a dolgozat második részében bemutatott empirikus kutatáshoz. Az első részben tehát a tézis azt vizsgálja, milyen elméleti diskurzus alakult ki a szakirodalomban a területen kívüli állampolgárság gyakorlatát illetően. Ebben a nemzetközi jogi dokumentumok áttekintésén és bemutatásán túl (elsődleges forráselemzés), a hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintését végezzük el (másodlagos forráselemzés).

A tézis második részében kerül sor az empirikus kutatás bemutatására és elemzésére. Annak érdekében, hogy a kitűzött kutatási célokat elérjük, fókuszcsoport interjúkat végeztünk diaszpórában és kisebbségi közösségben élő magyarok részvételével.

1.2 Az empirikus kutatás összegzése

A megfogalmazott hipotézisek és kutatási kérdések egyszerre kíváncsiak egyéni és csoportos folyamatokra is. Az a kérdés például, hogy valaki miért veszi, vagy nem veszi fel a magyar állampolgárságot egyszerűsített honosítás útján egy egyéni döntés. Ugyanakkor az a kérdés, hogy vajon kialakul-e az egyszerűsített honosítással állampolgárságot szerzők között állampolgárságon alapuló identitás, csoporttudat vagy állampolgárság-tudat, úgy vizsgálható, ha az adott közösségen belüli folyamatokat, az egyén csoportkötődéseit, csoportidentitását vizsgáljuk. Ahhoz, hogy ezeket a dimenziókat egyszerre, illetve egymással párhuzamosan

²¹ Blais alapján, erről lásd: Blais, André (2000): *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, pp. 93-95.

tudjuk vizsgálni, fókuszcsoporthoz beszélgetéseket szerveztünk két kanadai államban (Albertán belül Edmonton és Calgary városában, valamint Brit-Kolumbián belül Victoria és Nanaimo városában), dél-, közép-, és kelet-szlovákiai városokban (Nagymegyer, Komárom, Rimaszombat és Kassa), valamint szerveztünk egy beszélgetést Budapesten is, ott élő szlovákiai magyarokkal.

A fókuszcsoporthoz beszélgetés vagy csoportos interjú, egy olyan társadalomtudományi kutatási módszer, melynek lényege, hogy egyazon időben nagyjából maximum 10-12 fős csoportban egy meghatározott témában, moderátor koordinálásával beszélgetnek a résztvevők egymással és a moderátorral. A moderátor feladata, hogy felépítse és összegezze a beszélgetést, illetve, hogy ügyeljen arra, hogy a résztvevők lehetőleg egyenlő mértékben szóljanak hozzá a beszélgetéshez, miközben motiválja is őket a részvételre, a szabad véleménynyilvánításra. A moderátor felelős azért is, hogy a kérdésköröket meghatározza, az adott témaköröket bevezesse a beszélgetésbe.

Jelen kutatáshoz több okból kifolyólag választottuk a fókuszcsoporthoz az interjúkat vagy például a kérdőíves kutatás helyett. A fókuszcsoporthoz lehetővé tette számunkra, hogy a különböző elgondolásokat, narratívákat, véleményeket és egyéni attitűdöket egy csoporton belül, egymásra reflektálva és reagálva figyeljük meg. A beszélgetések során egyszerre bontakoznak ki előttünk egyéni vélemények, csoportos álláspontok, belső törésvonalak, és jobban láthatóvá válnak azok a kérdések és témakörök, melyekben a résztvevők között eltérés tapasztalható. E módszertan lehetővé teszi azt is, hogy nagyobb mennyiségű információ rövid idő alatt, egyszerre nagyobb létszámú alanyok részvételével összegyűjthető, elemezhető és összehasonlítható legyen. Előnye még, hogy egy sokkal valóságosabb beszélgetés-helyzetben kerülnek kifejezésre a gondolatok, mint például egy interjú során. A fókuszcsoporthoz az interjúalanyok nem csak az interjút készítő személlyel, hanem egymással is beszélgetnek. Adott esetben egymástól is kérdeznek, ami által bővül a diskurzus, valamint a beszélgetésbe olyan témakörök is bekerülnek a résztvevők interakciója révén, amikre az interjú készítője esetleg nem gondolt. Mivel nem csak a kérdezőre, hanem egymásra is reagálnak, olyan diskurzusok bontakoznak ki, melyek egy klasszikus interjú során nem feltétlenül alakulnának ki. Meglátásunk szerint ezek a reakciók, érvek és ellenérvek láncolata olyan kutatási anyagot képez, melyet más kutatási módszer segítségével nem tudnánk ennyire megragadni. Ez a módszertan bizonyult a leghatékonyabbnak arra, hogy egyéni és csoportos kötődéseket és identitáselemeket egyszerre vizsgálni tudjunk az alapján, ahogy a résztvevők egymással, egymás közt és magukkal kapcsolatban is kifejeznek.

1.3 A választott esettanulmányok bemutatása

Az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárság egyszerre érinti a határon túli és diaszpóra magyarokat is, illetve jogilag egy kategóriába sorolja őket, így a kérdést mindkét csoport esetében fontosnak tartottuk megvizsgálni. Ehhez a szlovákiai magyar közösséget és a kanadai diaszpórát választottuk.²² A szlovákiai magyarság több szempontból is különleges helyzetben van a többi határon túli magyar közösséghez képest. Egyrészt azért, mert Szlovákia volt az egyetlen állam, amelyik jogi válaszlépést tett a magyar állampolgársági törvény módosítása után. Eszerint Szlovákia nem tolerálja a többes állampolgárság gyakorlatát és elveszíti szlovák állampolgárságát az, aki felveszi egy másik állam állampolgárságát. Azért is választottuk a szlovákiai magyar közösséget, mert Szlovákia Magyarországgal együtt lépett be az Európai Unióba, és a két ország útlevele között nagyon csekély a különbség. Ennek ellenére az elérhető statisztikai adatok alapján mégis több mint ezren vették fel a magyar állampolgárságot, miközben megmaradt szlovák állampolgárságuk is, így ők tudatosan „rejtőzködő” kettős állampolgárok, amivel tulajdonképpen törvényt sértenek. A szlovákiai magyar közösség abból a szempontból is érdekes számunkra, hogy a többi határon túli közösséghez képest itt a legnagyobb problémát az asszimiláció és a nyelvváltás jelenti, a folyamatos népességcsökkenés mellett.²³ Ebben az összefüggésben is kíváncsiak voltunk, hogy a szlovákiai magyarok számára milyen jelentése és jelentősége van a magyarországi lakcím nélküli magyar állampolgárságnak az identitás szempontjából. Azt is fontosnak tartottuk megérteni, hogy a szlovák állampolgársági „ellentörvény” mennyiben befolyásolja azt, hogy mit jelent számukra a terület szerinti állam állampolgársága és az államhoz fűződő viszonyukra ez milyen hatással volt.

Kanada a világ második legnagyobb területű állama, ahol az óriási távolságok miatt a magyar közösségek is távol élnek egymástól, így a közösség megszervezése is komoly kihívások elé állítja annak tagjait. Ennek ellenére a magyar csoportok regionális vagy országos szinten is

²² A kutatás eredetileg a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézetének, azon belül is Papp Z. Attila vezetésével valósult meg. Az általa vezetett projekt keretén belül a kassai és nagymgyeri beszélgetéseken kívül vajdasági és erdélyi fókuszcsoporthoz is megvalósultak, melyeken a szerző is részt vett. A jelen disszertáció további szlovákiai beszélgetések, valamint a nyugat-kanadai fókuszcsoporthoz tartozó eredményeit hasonlítja össze.

²³ A 2011-es népszámlálási adatok szerint 8,5%-ra csökkent a szlovákiai magyarok aránya Szlovákia lakosságán belül. Szintén a népszámlálási adatok szerint a 458 467, magát magyarnak valló szlovák állampolgár közül 472 212-en beszélnek a magyar nyelvet saját bevallásuk szerint otthonaikban. Adatok forrása: Öry Péter et al (2014): A szlovákiai magyar közösség megmaradásának és gyarapodásának, valamint Dél-Szlovákia gazdasági felzárkóztatásának intézményi feltételei. Magyar Közösség Pártja. Forrás: <https://bit.ly/3c6ZxII>. Hozzáférés: 2019. szeptember 3.

aktívak, ugyanakkor eddig kevés figyelmet kaptak a magyar diaszpóra kutatásban.²⁴ Kanada egy bevándorlásokon alapuló és azt támogató állam, mely széles körben lehetővé teszi az itt élő etnikumok számára, hogy megéljék a mindennapokban saját kultúrájukat, hagyományukat. Az itt élő magyarok – vagy az ő elődeik – valamilyen okból, önszántukból vagy kényszerből hagyták el Magyarországot vagy azt az országot, ahol születtek. Azért is választottunk diaszpórák-összeget vizsgálódásunk tárgyának, mert ezekben a közösségekben nem csak azok a magyarországi származásúak tartoznak, akik a jelenlegi Magyarországról települtek ki, hanem a határon túli területekről érkezők is ezekben a magyar közösségekben élik meg magyarságukat, itt realizálódik magyar identitásuk. Az ő esetükben többszörös kisebbségi attitűdök figyelhetők meg, hiszen származási országukban is egy kisebbségi közösség tagjai voltak, Kanadában pedig a diaszpóra közösségben élik meg/tartják meg/fedezik fel újra magyarságukat.

A két közösség kiválasztásában az is szerepet játszott, hogy olyan összefüggésben is összehasonlíthatók az eredmények, hogy míg Szlovákia egy nemzetállam, ahol a nemzetépítés a mai napig nem fejeződött be,²⁵ addig Kanada egy liberális, bevándorlásokon alapuló állam, melyben gazdagabb hagyománya van a többes állampolgárság gyakorlatának. Érdekesnek találtuk összehasonlítani a kérdést és megérteni, vajon az eltérő társadalmi, jogi és politikai berendezkedés, melyben résztvevőink szocializálódtak, milyen hatással van az állampolgárság fogalmának megkonstruálására és értelmezésére, valamint az anyaország felé való viszonyulásra.

1.4 Adatgyűjtés és elemzés

Az adatfelvételre a két országban került sor. 2013 októberében, 2014 februárjában és márciusában négy fókuszcsoporthoz beszélgetést bonyolítottunk le Szlovákiában, Nagymegyer, Komárom, Kassa és Rimaszombat városában. A helyszínek kiválasztásánál ügyeltünk arra, hogy magyar többségű és vegyes összetételű településeken élőket is bevonjunk a kutatásba.

²⁴ Erről lásd azokat a munkákat, melyek elsősorban a kanadai magyar emigráció történetét dolgozzák fel: Münz, Rainer; Ohlinger, Rainer (2003): *Diasporas and Ethnic Migrants. Germany, Israel and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective*. London: Frank Cass Publishers; Dreisziger, Nándor F. (1990): Immigrant Fortunes and Misfortunes in Canada in the 1920. *Hungarian Studies Review*, Vol. XVII., No. 1., pp. 29-32.; Dreisziger, Nándor F. (2000): Rose-Gardens of Ice-Floes: A Century of the Hungarian Diaspora in Canada. *Hungarian Journal of English and American Studies*, Vol. 6., No. 2., pp. 239-258.; Adam, Christopher; Egervári Tibor; Laczko, Leslie; Young, Judy (2010): *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspective. International Canadian Studies Series*, Ottawa: University of Ottawa Press; Hidas, Peter I. (2007): Canada and the Hungarian Jewish Refugees, 1956-57. *East European Jewish Affairs*, Vol. 37., No. 1., pp. 75-89.; Keyserlingk, Robert H. (ed.) (1993): *Breaking Ground: The 1956 Hungarian Refugee Movement to Canada*. Toronto: York Lanes Press; Vardy, Steven Bela (1993): Hungarian National Consciousness and the Question of Dual and Multiple Identity. *Hungarian Studies Review*, Vol. XX., No. 1-2., pp. 53-70.

²⁵ Culic (2003), p. 58.

Egy fókuszcsoporthoz beszélgetésre Budapesten került sor, olyan szlovákiai magyarokkal, akik már hosszabb ideje élnek Magyarországon, de családjuk Szlovákiában él és ők maguk is gyakran hazautaznak, vagy az adott szlovákiai települést tartják otthonuknak. 2015 őszén és 2016 tavaszán és nyarán négy fókuszcsoporthoz beszélgetést folytattunk le Nyugat-Kanadában, Alberta és Brit-Kolumbia tartományokban, Edmonton, Calgary, Nanaimo és Victoria városában.

Az interjúalanyok kiválasztásában a legtöbb helyen a személyes kapcsolat volt a legfontosabb kiindulópont. Elsőként olyan személyt szólítottunk meg, aki a helyi közösség aktív tagja, és aki az egyeztetéseket követően toborozta a résztvevőket az általunk megadott feltételeknek megfelelően. A moderátor így a résztvevőket a legtöbb esetben nem ismerte személyesen, korábban nem találkozott velük. A csoportok összeállításánál általánosságban a cél az volt, hogy azok minél heterogénebbek legyenek, és fontos volt, hogy valamennyi csoportban legyenek olyanok, akik 2010 után vették fel a magyar állampolgárságot, és legyenek olyanok is, akik nem vették fel azt, de lehetőségük lenne rá. Szempont volt továbbá, hogy a résztvevők magyarként határozzák meg magukat, vagy a magyar közösséghez tartozónak vallják magukat, de nyelvi követelményt nem határoztunk meg. Voltak csoportok mindkét országban, ahol a résztvevők nem beszélték jól a magyar nyelvet, ebben az esetben vagy lefordítottuk a kérdést, vagy azon a nyelven válaszolhatott, amelyiket ő maga preferálta. Az is cél volt, hogy lehetőleg valamennyi generáció képviseltesse magát. Végzettséget tekintve pedig szintén törekedtünk a heterogenitásra, így a csoportok többségében vegyesen volt jelen diplomás és diplomával nem rendelkező interjúalany. Arra is figyeltünk, hogy olyan személyek is legyenek a beszélgetéseken, akik esetében vegyes kötődésekről is beszélhetünk, tehát vagy szlovák iskolában tanult, vagy egyik szülője/házastársa szlovák vagy kanadai, vagy ő maga másod vagy harmadgenerációs bevándorló. A diaszpórában arra is külön figyeltünk, főleg, ahol kisebb létszámú a magyar közösség, hogy fiatalok is jelen legyenek – tehát az idősebb korosztály mellett azok is képviseltetve legyenek, akik az elmúlt években érkeztek, esetleg még kanadai állampolgárság nélkül élnek az ország területén.

A moderátor valamennyi csoportban ugyanazokat a kérdéseket kérdezte végig, figyelembe véve a közösség adottságait (ez főleg Kanadában volt fontos, ahol nagy különbségek voltak az egyes magyar közösségek között a tekintetben, hogy mennyire aktívan vesznek részt a Magyarország által meghirdetett programokban). A beszélgetések minden esetben névtelenül zajlottak, a résztvevők tudtával és beleegyezésével hangfelvételek készültek, melyeket utána begépettünk és szövegelemző szoftver (atlas.ti) segítségével kódoltunk. Ez lehetővé tette az objektívebb

értékelést, így nem a prekoncepciókra, elméleti feltevéseinkre hivatkoztunk az értékelésnél, hanem a szoftver segítségével megalkotott kódokból és összefüggésekből indultunk ki.

A beszélgetés során több, a módszertanból fakadó nehézségbe ütköztünk, melyeket azonban sikerült orvosolni. Az egyik legfőbb kihívás Szlovákiában épp a meglévő magyar állampolgárság kérdése volt, ugyanis mivel a szlovák állam tiltja a többes állampolgárságot, nem kérhettük a résztvevőket, hogy az interjú kedvéért, általuk nem ismert emberek előtt „vallják be”, hogy felvették a magyar állampolgárságot. Így ezt a kérdéskört máshogy megfogalmazott kérdésekkel jártuk körül (lásd az erről szóló részletesebb elemzést). A másik nagy nehézség a kutatáshoz és a moderátorhoz való viszonyulás volt. Szlovákiában a moderátort több esetben kívülállóként fogadták, aki Magyarországról érkezve keveset tud az ő mindennapi életükről, és próbál minél többet megtudni a szlovákiai magyarokról. Volt olyan fókuszcsoport, ahol többször is előjött a „ti ott Magyarországon – mi itt a Felvidéken” viszonyítási forma, amikor az egyes kérdések megvitatásra kerültek. A diaszpóra közösségekben több helyen fenntartásokkal fogadták az érdeklődést, voltak olyan csoportok, ahol a magyar kormány újabb kezdeményezéseként értelmezték a beszélgetésre való invitálást is, annak ellenére, hogy előre jeleztük, a kutatás doktori disszertációhoz szükséges. Volt olyan csoport is, ahol az értekezés szerzőjének korábbi tanulmányai átküldésével kellett „igazolni” kutatási szándékát és politikai függetlenségét.

A „kívülállóként” való közelítés a beszélgetés során a moderátor előnyére vált, mivel arra hivatkozva, hogy ő nem ott él és nem lát bele a mindennapokba, kérhette a résztvevőket egy-egy kérdés bővebb kifejtésére, egyes összefüggések részletesebb elmagyarázására is. A beszélgetések elején a szándék tisztázása, a kutatás bemutatása és a részletek ismertetése fontos szerepet játszott abban, hogy a fenntartások enyhüljenek, és a beszélgetőpartnerek fokozatosan megnyíljanak a kérdezőnek és egymásnak is. A beszélgetés rögzítése csak akkor kezdődött meg, miután mindenki tudomásul vette, hogy a kutatás egy értekezéshez készül, az ott készült hangfelvételeket nem juttatjuk el harmadik félhez, névtelen a beszélgetés, csak a település lesz megjelölve, személyükről semmilyen információ nem jelenik meg, valamint mindenki szóbeli beleegyezését adta ahhoz, hogy hangfelvétel készüljön. Fontos volt annak tisztázása is, hogy a feltett kérdésekre nincs jó vagy rossz válasz, csak válasz, vélemény van, és nem a minősítés, hanem a megismerés és megértés a célunk. Cél volt továbbá az is, hogy spontán légkört alakítsunk ki és ne érezzék a résztvevők feszélyezve magukat, hogy a beszélgetés során nekik komoly, összeszedett és átgondolt válaszokat kellene adniuk. Ebben az első körök kérdései voltak segítségünkre, melyek nem egyből az állampolgárság témájára kérdeztek rá. A

kérdéseket olyan sorrendben állítottuk össze, hogy mire a fő témához értünk, addigra már néhány nagyobb, identitással és közösséggel, önmeghatározással és viszonyulással kapcsolatos témakört megvitattunk, így az állampolgárság kérdésére úgy tértünk rá, hogy az identitásukban fontos más elemeket már ismertük. A résztvevők nem értesültek előre a kérdésekről és a pontos témákról, hogy ne legyen idejük előre felkészülni és átgondolni a válaszokat. Annyi információt adtunk át nekik előre, hogy a kutatás a magyar identitással és a „magyar léttel” kapcsolatos és az ő véleményüket, meglátásaikat szeretnénk megismerni, a kérdések pontos menetét nem ismertettük velük előre. A beszélgetés során semmilyen más segédeszközt (kivetítőt, papírt) nem használtunk, a résztvevők nem kaptak csoportos feladatokat és nem voltak olyan kérdések, melyekre időt kaptak volna, hogy átgondolják, mielőtt megválaszolják. Azért alakítottuk így a beszélgetés menetét, mert a spontaneitásra és a kialakuló diskurzusra voltunk kíváncsiak. A beszélgetések során nem voltak olyan témakörök vagy kérdések, melyek megválaszolását elvetették volna a résztvevők.

1.5 A beszélgetések struktúrája

Magát a beszélgetést hat fő témakörre osztottuk. Az első körben a bemutatkozásra, egymás jobb megismerésére helyeztük a hangsúlyt. Ez által nem csak a csoporthangulat oldódott, de a kérdező már itt megfigyelhette, a résztvevők hogyan mutatták be saját magukat, milyen csoportokhoz, közösségekhez tartozónak definiálták magukat. A második nagy témakörben a saját nemzeti identitásukra, valamint közösségük meghatározására tértünk ki. A harmadik témakört a viszonyulások jelentették. Az érdekelt minket, milyen a viszonyuk a többségi és a magyarországi társadalomhoz, mit gondolnak Magyarországról és hogyan viszonyulnak a saját terület szerinti államukhoz. Ez utóbbi témakört egy általában nem várt kérdéssel vezettük fel, mely arra vonatkozott, hogy a beszélgetésben résztvevők hogy definiálják a hazát, hol érzik otthon magukat. Ez után tértünk rá az állampolgárság témakörére, melynek során elsőként azt szeretnénk volna megtudni, hogy a fogalom maga, hogy állampolgárság (jelző nélkül), mit jelent a résztvevők számára. Utána értelmeztük a terület szerinti állam által adott állampolgárság jelentéseit, majd tértünk rá a magyar állam által kínált egyszerűsített honosítással felvehető állampolgárság jelentéseire. Ezt követte a külső szavazati jog témaköre. Utolsó kérdésként pedig visszatértünk saját közösségükre, és annak jövőjéről, lehetőségeiről és kihívásairól kérdeztük a résztvevőket. Röviden összefoglalva a kérdések a következő struktúrát alkották:

Önmeghatározás és csoporthoz tartozás

1. Anticipáció (Önmeghatározás és csoporthoz tartozás) Saját maguk bemutatása röviden, mindannak a dolognak/tevékenységnek a megnevezése, amit fontosnak tartanak, ami meghatározza énjüket. Azoknak a közvetlen csoportoknak a bemutatása, melyekhez tartoznak, melyeknek a tagjai és melyek hatással vannak a heti/napi időbeosztásukra; mik azok a nagyobb/általánosabb közösségek vagy csoportok, amelyek ugyan nem feltétlenül hatnak a mindennapjaikra, de befolyásolják az életüket és azt, hogy hogyan határozzák meg magukat.

Ki a magyar?

2. Mit jelent magyarnak lenni? Ki a magyar? Milyen szerepet játszik ebben a magyar nyelv ismerete? Ha arra gondolnak, hogy ők magyarok, mit jut először eszükbe? Milyen érzések töltik el őket? Mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson? Vannak-e előzetes feltételei, ha igen, mik azok?

3. Felvidéki magyar versus szlovákiai magyar? Létezik-e kanadai diaszpóra? Hogyan tudnánk leírni? (eljövétel)

Viszonyulások

4. (Többségi társadalomhoz való viszony) Van-e különbség a szlovákok/kanadaiak és az ott élő magyarok között? Ha igen, mik azok? Hogyan tudnák ezt kifejezni?

5. Van-e különbség a szlovákiai/kanadai magyarok és magyarországi magyarok között? Ha igen, hogyan lehet megfogalmazni ezeket a különbségeket?

6. Miért fontos, hogy Magyarország támogassa a határon/tengeren túli magyarokat? Hogy jelennek meg ezek a kezdeményezések a saját közösségük életében?

7. Hol a haza? Mi a szülőföld?

Állampolgárság

8. Mit jelent az állampolgárság? Saját szavaikkal hogyan tudnák ezt definiálni? Ki a jó állampolgár?

9. Mit jelent számukra a szlovák/kanadai állampolgárság? Mit jelent számára, hogy ő Szlovákia/Kanada állampolgára? Mit jelentett a kanadai állampolgárság megszerzése (abban az esetben, ha nem ott született)?

10. Mi a célja az egyszerűsített honosításnak? Fontos-e a magyar állampolgárság megléte? Hozzjárul-e a magyarság mint közösség megmaradásához? Kihat-e a mindennapokra?

11. Miért vették fel a magyar állampolgárságot? Miért nem vették fel a magyar állampolgárságot? Tervezi-e, hogy felveszi a magyar állampolgárságot?

12. Mit gondolnak a szlovák állampolgársági törvény módosításáról?

Szavazati jog

13. Van-e jelentősége annak, hogy a magyar állampolgársággal szavazati jog is jár? Fontos-e, hogy egy nem Magyarországon élő állampolgár szavazzon a magyarországi országgyűlési választásokon?

14. Ha lenne rá lehetősége, elmenne-e szavazni? Hogyan tájékozódik arról, hogy kire szavazna?

Jövőkép

15. Mit gondolnak, mi lesz a kanadai/szlovákiai magyarok sorsa a következő időszakban?

16. Hogy látja a saját magyar közösségét 10 év múlva?

A dolgozatban kiemelt idézetek az általunk megfogalmazott következtetések bizonyítására szolgálnak, a teljesség igénye nélkül. Elsősorban a tudományosságra és a pártatlanságra törekedtünk, hogy minél objektívebb képet kapjunk a fent kifejtett kérdések vizsgálata során. Ehhez azonban a kutató személyének háttérbe kerülésére volt szükség, hogy az itt felvonultatott véleményeket minél átláthatóbban és személyes preferenciák és szimpátia nélkül mutassuk be. A beszélgetések során a tudományos kíváncsiság és érdeklődés vezetett minket, épp ezért a disszertációban megjelenített idézetek kiválasztásakor is a szemléltetés és az alátámasztás volt a legfontosabb és egyedüli célunk.

3. Az értekezés eredményei

A disszertáció azt a kérdést járja körül, hogy milyen fogadtatása van az egyszerűsített honosítással felvehető magyar állampolgárságnak és hogyan értelmezik ezt azok, akik „célcsoportja” ennek a lehetőségnek. Arra kerestük a választ, hogy a résztvevők milyen jelentéseket kötnek az állampolgársághoz, hogyan definiálják az eredeti állampolgárságukat, valamint az ezekhez az államokhoz való viszonyukat. Érdekelt bennünket továbbá, hogy

hogyan viszonyulnak az egyszerűsített honosítás által felvehető magyar állampolgársághoz és a kiterjesztett szavazati joghoz, miért vagy épp miért nem veszik fel azt, illetve élnek-e választójogukkal. Az alulról felfelé történő megközelítésen keresztül a célunk azoknak a szakirodalomban megfogalmazott elméleti állításoknak a vizsgálata volt, melyek a többes állampolgárság és a területen kívüli állampolgárság, valamint a külső szavazati jog kérdését elemzik. Makro-megközelítésben célunk annak megértése volt, hogyan változik az állam és az állampolgár viszonya a 21. századi Európai Unióban, és milyen következtetések vonhatók le a területen kívüli állampolgárság magyarországi gyakorlatát illetően.

A dolgozat következtetéseit az alapján vesszük végig, ahogy a hipotéziseket megfogalmaztuk, majd ezt követően a dolgozat elején feltett kérdéseket válaszoljuk meg, mintegy összefoglalva a legfontosabb eredményeket.

Kvalitatív kutatásunk alapján nem igazolódik az első hipotézis, vagyis az, hogy a két eltérő szociális–társadalmi–politikai paraméterekkel rendelkező közösség tagjai közt meglévő különbségeket az anyaország által kínált állampolgárság „kiegyenlítené”. Azt tapasztaltuk, hogy nem igazolódik az a feltételezés, hogy a magyar állampolgárság kiterjesztése által a közösségek diaszporizálódása következik be. Az egyes közösségek jellegzetességei, a mindennapok valóságában megélt kihívásai és az ezekhez való viszonyulás nem alakul át azzal, hogy a magyar állampolgárság felvételének lehetősége adottá vált. Annak ellenére sem, hogy a beszélgetések hasonló problémákat bontakoztattak ki. A magyar állampolgárság felvétele nem eredményez olyan kötődés-váltást, mely által az egyének kilépnének eredeti kisebbségi/diaszpóra közösségükből, levetnék azokat az identitáselemeket, melyek a kisebbségi/diaszpóra létből erednek. A beszélgetések alapján az állapítható meg, hogy a sajátos társadalmi-politikai helyzet, az eltérő történelmi háttér és közösség-szerkezet nem alakul át azzal, hogy a közösség tagjai között magyar állampolgársággal rendelkezők is lesznek.

Az az állítás, mely szerint az egyszerűsített honosítás bevezetésével intézményesült a rendszerváltás után kialakult kettős megközelítés a magyar nemzet jelentését illetően, igazolódott. Valamennyi fókuszcsoportban megjelent annak dilemmája, hogy a magyar állampolgárság pontosan hogyan is függ össze a magyar identitással, vagy azzal, hogy valaki magyarnak vallja magát és mi alapján lehet eldönteni, hogy ehhez mennyire kell, vagy nem kell, az állampolgárság felvétele. Amikor a résztvevőket arról kérdeztük, ki számít szerintük magyarnak, az állampolgárság jelentősége egyáltalán nem játszott szerepet ennek definiálásában. Amikor arról kérdeztük őket, hogy az egyszerűsített honosítással felvehető

magyar állampolgárság mit jelent számukra, azt elsősorban a magyarsághoz tartozás „igazolásként” vagy „elismerésként” definiálták, hozzátéve, hogy akinek ez nincs meg, de magyarnak vallja magát, az ugyanúgy a nemzet része, mint az, aki felveszi az állampolgárságot. De az állampolgárság mégis igazolja nemzeti hovatartozását, egyfajta többlettudatot jelent. Valamennyi csoportban megjelenik ez a kettősség: az állampolgárság elismeri valakinek a magyarsághoz tartozását, de aki nem veszi fel, ő is a nemzet részének tekinthető, amennyiben magyarnak vallja magát. A válaszok és beszélgetések alapján nem tudjuk kikövetkeztetni, hogy a résztvevők úgy fogják-e fel az állampolgárság felvételét, mint a nemzethez tartozás „igazolását”, vagy úgy, minthogy általa egy adott állammal és annak állampolgárainak közösségével alakul ki jogi kapcsolatuk. Több beszélgetésben is összemosódik a nemzet és az állam fogalma, valamint annak jelentése is, hogy az állampolgárság pontosan milyen köteleket hoz létre. Mindeközben ugyanakkor végig jelen van a „mi” és „ők” határ felállítása, mely alapján a résztvevők, függetlenül attól, hogy diaszpórában vagy kisebbségi közösségben élnek, megkülönböztetik magukat a magyarországi magyaroktól.

Amikor az állampolgárság felvétele mögötti okokról kérdeztük a résztvevőket, egyszerre jelent meg az a két fő motiváció, melyet az általunk vizsgált szakirodalom vagy-vagy lehetőségként kezelt: a pragmatikus és szimbolikus okok. Ezek alapján egyes kutatások az országokat is két nagy csoportba sorolták, aszerint, hogy hol veszik fel többen az állampolgárságot inkább szimbolikus, míg hol többen inkább praktikus okok miatt. A megkérdezettek többségénél mind diaszpórában, mind kisebbségi közösségben első helyen a magyar állampolgárság szimbolikus tartalma dominált mint motivációs tényező, de a legtöbb esetben megjelentek a pragmatikus érvek is, mint amilyen például az utazás vagy a tanulás során jelentkező előnyök. A szlovákiai beszélgetések esetében ugyanakkor az állapítható meg, hogy bár a válaszadók többsége ott is elismerte az állampolgárság szimbolikus jelentését, azt a legtöbbben nem tartották elégségesnek arra, hogy fel is vegyék azt. Számukra az állampolgárság területi jelentősége és az állam és egyén közötti valóságos viszony meglete volt fontosabb: a magyar állampolgárság felvételének akkor van jelentősége, ha az egyén ott él, mivel a mindennapi életét ezzel megkönnyíti a másik országban.

Az egyszerűsített honosítással felvehető állampolgárság igénylése mögött nem elsősorban, illetve nem kizárólag a nemzethez tartozás élménye áll, hanem egyéni stratégiák, melyek az állampolgársággal biztosítható instrumentális előnyökön alapulnak. Amikor arról kérdeztük a résztvevőket, hogy miért veszik fel a magyar állampolgárságot úgy, hogy nem is élnek életvitel szerűen az ország területén, a válaszadók egy része állította azt, hogy ennek oka az, hogy a

nemzeti hovatartozása nyer általa bizonyítást. Ezzel párhuzamosan a válaszadók egy része lehetőséget látott benne, azt mérlegelte a felvételnél, hogy milyen előnye vagy hátránya származhat abból, ha magyar útlevelet kap. A diaszpórában ez a kérdés egyértelműen az utazási lehetőségekkel párosult, vagyis a résztvevők azt (is) számításba vették a döntésük meghozatalakor, hogy a magyar uniós állampolgárság által egyszerűbben tudnak utazni az EU-ban, valamint a világ más részein is. Szlovákiai beszélgetéseink során is megfigyelhető ez az állampolgárság értelmezés, de ott ellentétes megközelítésből: nincs szükségük a magyar állampolgárságra és ezzel együtt a magyar útlevelekre, mert az egyenlő előnyökhöz juttatja őket, mint a meglévő szlovák állampolgárságuk. Ugyanakkor, ebben a mérlegelésben megjelenik a felvétellel járó hátrányok figyelembe vétele is: ha egy szlovákiai magyar felveszi a magyar állampolgárságot, elveszíti szlovák állampolgárságát, ezzel pedig elveszíti az ahhoz tartozó jogait is, mint például a választójog.

Megállapítható tehát, hogy a szakirodalomban egymástól elválasztott két motiváció egyszerre, egymást kiegészítve is megjelenhet. Bár a szimbolikus valahova tartozás a legtöbb esetben az első helyen említett ok a felvételt illetően, ez után a legtöbb esetben megjelennek azok a gondolatok, melyek a magyar állampolgárság „értékét”, vagyis a felvétellel járó előnyöket és hátrányokat viszonyítják egymáshoz. Itt eltér a két különböző közösségben kibontakozó diskurzus: a diaszpórában az utazási előnyök és az EU-s útlevelelhez köthető lehetőségek jelennek meg, míg kisebbségi közösségben a szlovák útlevelel ezek eleve adottak. Itt inkább azok a hátrányok jelennek meg, melyek érhetik őket, amennyiben mégis felvennék a magyar állampolgárságot.

Az az állítás, mely szerint a kormányozhatóság megteremtésének célját szolgálja az állampolgárság kiterjesztése a lakóhellyel nem, de magyar állampolgárságú felmenőkkel rendelkező külföldön élő magyarokra, igazolódott diaszpórában és nem igazolódott a szlovákiai magyarokkal végzett beszélgetések alapján. A diaszpórában végzett beszélgetések szerint az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése az egyén nemzetéhez tartozásának érzésén keresztül próbálja megteremteni a kormányozhatóság lehetőségét az állam határain kívül. Ezt a beszélgetések akkor jelzik, amikor a diaszpórában élő résztvevők rávilágítanak arra, hogy helyi szinten szerveződő közösségeik esetében nem is biztos, hogy beszélhetünk egységes diaszpóráról. A résztvevők válaszai alapján a szétszórt és eltérő igényekkel rendelkező helyi közösségeket akarja a magyar kormány felülről lefelé, budapesti központi koordinációval megszervezni, ez azonban eltérő eredménnyel valósul meg – lásd erre példaként a Diaszpóra Tanács kanadai képviselői körüli kérdéseket és azt is, ahogy magáról a Diaszpóra Tanácsról

nyilatkoztak. Szintén erre utalnak azok a beszélgetések, ahol a résztvevők maguk fogalmazzák meg, hogy Budapestről érkeznek olyan törekvések, melyek az ő közösségeik életét egységesíteni, összekötni szeretnék, ugyanakkor több helyen is úgy értelmezték, hogy már önmagában az is kérdés, hogy a nagy távolságok és a kis létszámú, öregedő magyar közösségek esetében beszélhetünk-e olyanról, hogy „egységes kanadai magyar diaszpóra”. A határon túli beszélgetések ugyanakkor arra engednek következtetni, hogy mivel ott egy önállóan létrehozott intézményrendszerrel, politikai képviselettel rendelkező közösségről beszélhetünk, a magyar állam törekvései máshogy csapódnak le – nem érzékelik ezt a fajta törekvést a szlovákiai résztvevőink annyira intenzíven, mint a diaszpóra tagjai. Néhány beszélgetés folyamán utalnak arra, hogy a magyarországi politikai töredezettség exportálása a határon túlra káros hatásokat okoz a közösségen belül (ahogy ők ezt megfogalmazzák: divatossá válik a „nagyagyarkodás”; aki állítja magáról hogy magyar, egyben azt is jelöli, hogy jobboldali; a „felvidéki magyar” megnevezés is Magyarországról érkezik), ugyanakkor nem számolnak be arról, hogy úgy éreznék, kívülről bele akarnak szólni saját közösségük megszervezésébe, mint ahogy ezt Kanadában megfogalmazták.

A második, illetve a nem a születés által megszerzett állampolgárság alapvetően egy individuális döntésen alapul, vagyis az egyén szabadon elhatározhatja, hogy akar-e élni az állampolgárság felvételének lehetőségével vagy sem. A magyar állampolgársági gyakorlatot és a 2010 utáni nemzetpolitikát azért tekinthetjük ebben az értelemben a nacionalizmus individualizálódásának, mert nem területet akar a nemzethez kötni, nem arra biztat, hogy a más államok területén élők visszaköltözzenek, hanem az egyént köti a nemzethez egy földrajzi tértől független virtuális térben. Aki az egyszerűsített honosításon keresztül veszi fel az állampolgárságot, annak a nemzeti identitását, hovatartozását „ismeri el” a magyar állam. Ezt nem csak a politikai kommunikáció állítja így, hanem az általunk megkérdezettek is, függetlenül attól, hogy diaszpórában vagy kisebbségi közösségben beszéltek erről.

A beszélgetésekből kirajzolódik, hogy az állampolgárság értelmezésnek megjelenik egy új formája, melyben az állampolgárság elválik a területtől és a nemzethez tartozás tudatát, hivatalossá válását jelöli. Ugyanakkor ez az újfajta virtuális állam-egyéni viszony eredményeink alapján nem írja felül azokat az identitásbeli tényezőket, melyek a diaszpóra közösségeket és a kisebbségi közösségeket azzá teszik, amik, ahogy erre az első hipotézis indoklásánál is utaltunk. Az egyszerűsített honosítás létrehozza a globális nemzet koncepcióját, ugyanakkor a területen kívüli állampolgárság nem írja át a mindennapi identitáskonstrukciókat, valamint a világban élő magyarok közötti eltérő társadalmi-politikai környezetből fakadó különbségeket. Ezekben

az identitáskonstrukciókban fontos szerepe van a területnek, az ott megélt mindennapoknak, az adott országban létrehozott életvitelnek és emberi kapcsolatoknak. Bár az állampolgárság jelentése kiegészül egy átvitt értelmű állam-nemzet-egyén kötődés hivatalossá válásával, egyéni szinten, a mindennapok gyakorlataiban fontos tényező marad a terület, vagyis inkább az a tény, hogy az egyén hol éli mindennapjait, hol zajlik az élete. Ezt a beszélgetések is bizonyították akkor, amikor például a szlovák állampolgárság értelmezésénél az domborodott ki, hogy az azzal garantált szavazati jogon keresztül tudják a leghatékonyabban építeni, képviselni saját közösségüket, vagy akkor, amikor azt vitatták meg a résztvevők, hogy a szlovák állampolgárság bár egy jogi viszony, mégis lehetővé teszi a szlovákiai jóllétük megteremtését és azt, hogy az otthonként értelmezett területen élni tudják mindennapjaikat. A diaszpóra esetében ugyanez akkor vált világossá, mikor a kanadai állampolgárságot a kivándorlásuk okaival, körülményeivel kötötték össze – ott tudtak új életet kezdeni. Illetve az olyan hétköznapi megnyilvánulásokon keresztül is megjelent a területhez való kötődés fontossága, amikor arról beszéltek, hogy bár Magyarország a minden, két hét magyarországi tartózkodás után jó hazamenni Kanadába. Bár az állampolgárság jelentheti a nemzetben való tagságot, a mindennapi élet ugyanakkor nem virtuálisan zajlik, hanem egy valóságos területen, valóságos, nem szimbolikus kapcsolatrendszerekben. Ezzel egyidejűleg azt sem tapasztaltuk, hogy a magyar állampolgárságot felvevők esetében megjelenne egy új állampolgárság-identitás, mely az eredeti állampolgárságról kirajzolódó konstrukciókat felülírná. Elsősorban egy szimbolikus hovatartozás-tudat alakul ki vagy erősödik meg a magyar állampolgárság felvétele által, de ehhez, a beszélgetések alapján legalábbis, nem kapcsolódik egy magyar állampolgárság-tudat. Ez alatt azt értjük, hogy valamennyien a magyar állampolgársághoz a szimbolikus nemzethez tartozás jelentését, valamint az útlevelemből fakadó előnyöket kapcsolják, nem beszélnek például a magyar állammal így létrejövő jogi viszonyokról, mint ahogy azt sokan például az eredeti állampolgárságuk értelmezésénél is teszik.

A másik fontos következtetés, mely az ötödik hipotézisünket cáfolja, az az, hogy az egyszerűsített honosítással való élés egyéni döntésen alapul, melyben adott esetben megjelenhet a magyarsághoz való tartozás kifejeződésének igénye, de ez egyéni, és nem csoportos szinten történik meg. Elsősorban a diaszpórában bontakozik ez ki láthatóan: az, hogy ők magyarok, magyarnak vallják magukat, egy csoportos élmény; az, hogy közöttük vannak olyanok is, akik magyar állampolgársággal rendelkeznek, az pedig elsősorban egy egyéni kérdés. Nem az állampolgárság megléte mentén szerveződnek ezek a közösségek sem diaszpórában, sem

kisebbségben. Máshogy fogalmazva, a nemzeti hovatartozásuk alapján érzik magukat a magyarság részének és nem az állampolgárságuk alapján.

A határokon kívülre kiterjesztett szavazati jog a legvitatottabb kérdések közé tartozott mind a határon túli, mind a diaszpóra közösségekben. Hipotézisünk alapvetően abból, a Blais által megfogalmazott feltételezésből indult ki, mely szerint a szavazók sok esetben a szavazást valamilyen oknál fogva kötelezettségként fogják fel. Ebben az összefüggésben arra voltunk kíváncsiak, hogy mi alapján értelmezik a „megszólítottak” a kiterjesztett külső szavazati jogot és milyen diskurzus alakul ki erről a kérdéstről. Az az állítás, mely szerint a szavazásra jogosultak kötelezettségként élik meg a szavazati jogot, beigazolódott a beszélgetések alapján. Akik felvették az állampolgárságot, úgy érezték, ha már megkapták ezt az elismerést, tartoznak annyival a magyar kormánynak, hogy élnek ezzel a joggal. Egy másik értelmezés alapján megjelent a hálaszavazat fogalma is, mely szerint meg kell hálálni a szavazattal az állampolgárság kiterjesztésének gesztusát – nem csak azzal, hogy szavaznak, hanem azzal is, hogy mire szavaznak a választásokon.

A határon túli közösségekben nagyobb, a diaszpóra közösségekben kisebb mértékben, de megjelent a szavazati jog olyan felfogása is, mely szerint, mivel nem élnek az adott állam területén, a szavazás egyenlő lenne a „beleszólunk más dolgába” helyzettel. Így a kötelezettség és a hála mellett, a szavazati jogot erkölcsi kérdésként is értelmezték, mely azonban az állampolgárság-értelmezésektől eltérően, szorosán kötődött az állam és az egyén tényleges viszonyának meglétéhez. A szavazati jog nem minden esetben jelentette azt, hogy az egyén arról szavaz, mi történjen az adott állam területén. Voltak olyan beszélgetések mind kisebbségi, mind diaszpóra közegben, ahol egyértelműen az rajzolódott ki, hogy a résztvevők a szavazást is a nemzetről történő szavazással kötötték össze. Amikor szavaznak külföldről, nem csak arról szavaznak, hogy mi történjen a magyarokkal Magyarországon belül, hanem arról is, hogy Magyarországon kívül mi történjen a közösséggel. Ez által az elméleti részben kifejtett démosz értelmezés átalakulására láthatunk példát: a kormányzattal rendelkező közösségekben belül leadott szavazatok nem a területhez köthető nemzetállam közösségének mindennapjait határozzák meg, hanem annak határain kívül élőket is befolyásolják. Ebben az értelmezésben a szavazáskor nem csak a Magyarország területén zajló kérdésekről, hanem a nemzetet, jobban mondva a világnemzetet érintő kérdésekről is szavaznak. Ez azonban a beszélgetések egy kis hányadában jelent meg, valamint a statisztikák alapján is ugyanez állapítható meg, hiszen mind a 2014-es, mind a 2018-as országgyűlési választásokon alacsony volt a lakcímmel nem rendelkező külföldi magyarok részvételi aránya. E kérdés azonban hosszabb távú vizsgálódást és kutatás

igényel, mivel jelenleg szinte semmilyen információ nem áll rendelkezésre, hogy kik is adták le így a szavazatukat és ők milyen megfontolásból választottak.

A kutatás alapján megállapítható, hogy az állampolgárság továbbra is fontos identitást formáló és közösségi határokat megrajzoló eszköz, ilyen szempontból jelentősége nem csökken, inkább ennek megnyilvánulása alakul át. Ezt a megállapítást az alapján is elmondhatjuk, ahogy a résztvevők a már meglévő eredeti állampolgárságukat, illetve a magyar állampolgárság jelentését is definiálták. Annak ellenére, hogy eltérő jelentéstartalmak bontakoztak ki a már meglévő állampolgárságukat illetően a diaszpórában, mint kisebbségben, az állampolgárság identitásra gyakorolt hatása mindkét esetben meglátszódott. A diaszpórában kanadai állampolgársággal rendelkező résztvevők kanadai állampolgárságukat úgy írták le, melyhez a hála, a megérkezés, az otthonteremtés, a beilleszkedés, a valahova tartozás érzését társították. Azok a résztvevők, akik ezen kívül rendelkeztek a Magyarországgal szomszédos államok valamelyikének állampolgárságával, azt az állampolgárságukat kisebbségi származásukkal, kisebbséghez tartozásuk jelölőjeként írták le. A szlovákiai beszélgetések során a szlovák állampolgárság egy adott tény, egy viszony az állammal, ahol élnek, de elsősorban egy érzelmileg üres, de legalábbis semleges viszony. Ugyanakkor, ez biztosítja számukra a mindennapi élethez szükséges jogokat és lehetőségeket azon a területen, melyet ők otthonuknak határoznak meg. Kisebbségi közösségben, a szlovák állampolgárság értelmezésénél megjelenik a többségtől való különbözőség, és a kívülállóság érzése – a nemzetiség és az állampolgárság közötti különbség feszültsége. A kutatásnak nem volt célja, hogy eldöntse vagy feloldja az egyes állampolgárság-értelmezések során a beszélgetésekben kibontakozó dilemmákat, feszültségeket vagy esetleg konfliktusokat, ugyanakkor ezek alapján látható, hogy nem igazolódik az állampolgárság, mint identitást meghatározó eszköz fontosságának csökkenése. A magyar állampolgárság felvétele diaszpórában az európai származást is megjelenítette, mely által meg tudják magukat különböztetni a más származású kanadai állampolgároktól. A határon túlról Kanadába vándoroltak esetében a magyar útlevelel a származási országban élő többségtől különböztette meg őket elsősorban: a magyar útlevelel megszerzésétől kezdve ők már nem „románok”, „szerbek” vagy „ukránok”, hanem magyarok - hivatalosan is elismerésre került, hogy ők nem „csak” származásuk vagy anyanyelvük miatt mások, mint a származási ország többségi társadalma, hanem most már igazoltan is magyarok. Kisebbségben a magyar állampolgárság a magyarországi magyarokhoz való közelebb kerülés egyik szimbóluma lett, mellyel levethetik magukról azt megközelítést, hogy őket ott „szlováknak” tartják, eredeti állampolgárságuk miatt.

Az egyszerű honosítás által felvehető magyar állampolgárság felvétele vagy elutasítása mögött a beszélgetéseink alapján ugyanazok a motivációk fogalmazódnak meg diaszpórában és kisebbségi közösségben is, de eltérő megközelítésben. Míg a diaszpórában élők a magyar állampolgárságot annak szimbolikus jelentősége és praktikus előnyei miatt veszik fel, addig kisebbségben bár megjelenik a szimbolikus jelentés fontossága, de épp a praktikus előnyök szlovák állampolgárság által már alaptól garantált mivolta miatt a szimbolikus érték nem tűnik elegendő indoknak arra, hogy az egyének felvegyék azt, főleg, ha nem költöznek Magyarország területére. Kisebbségi közösségben a szimbolikus jelentés önmagában a többség számára nem motiváció abban, hogy felvegyék az állampolgárságot. A felvételnek akkor van értelme, ha az egyén az állampolgársághoz köthető praktikus előnyöket is ki tudja használni, ez pedig csak akkor történik meg, ha Magyarország területén él vagy dolgozik az illető. Az identitás megtartásához, erősítéséhez, továbbadásához a magyar állampolgárság felvétele nem elégséges, kisebbségi közösségben kell napi szinten tenni azért, hogy ez az identitás megmaradjon és továbbadható legyen.

A külső szavazati jog kapcsán megállapítható, hogy a legtöbben mindkét közösségben a „beleszólunk más dolgába” erkölcsi kérdéssel kötötték össze, mely abból a tényből ered, hogy nem élnek az ország területén, így nincs is joguk ott szavazni. Azok között, akik felvették a magyar állampolgárságot, voltak olyanok valamennyi csoportban, akik úgy érezték ugyanakkor, hogy ezt meg kell hálálni, vagyis részt kell venni a következő választásokon, és ezt a hálát a szavazattal kell kifejezni. Az ide tartozók többsége nem pártprogramok alapján, a magyar közéletben tájékozódva, hanem elsősorban (vagy kizárólag) az alapján szavaz, hogy mely párttól kapta a magyar állampolgárság felvételének lehetőségét. A szavazati jog megvitatása kapcsán bontakoztatható ki az a kérdés is, hogy hogyan változik az állam és az általa kormányzott közösség közötti viszony a 21. században az által, hogy az államok egyre nagyobb mértékben alkalmazzák a területen kívüli állampolgárság és a külső szavazati jog lehetőségét.

A területen kívüli állampolgárság jelentősége és valódisága kontextusfüggő. Bár szimbolikus jelentősége nem kérdőjelezhető meg, ugyanakkor ez a szimbolikus jelentés nem írja felül a hétköznapi valóságát. Az állampolgárság jelentése és a kormányzattal rendelkező állampolgári közösség összekapcsolódott a magyar gyakorlatban a nemzethez tartozás kérdésével és megtörténik ezek de-territorializálódása, de elsősorban ez virtuálisan történik meg. Kutatásunk alapján ugyanis azt látjuk, hogy a mindennapi kisebbségi vagy diaszpóra gyakorlatok nem íródnak felül az által, hogy az egyén rendelkezik egy elsősorban szimbolikus

állampolgársággal is. A magyar állampolgársághoz köthető állampolgári identitás létrejötte nem bontakozik ki a beszélgetésekből, sem diaszpórában, sem pedig kisebbségi közösségben. Még akkor sem, ha elfogadjuk azt a megközelítést, hogy a szavazati jog kiterjesztésével a területen kívüli állampolgárság már nem „csak” „kvázi állampolgárság”, hiszen az egyén már részt tud venni a közösség jövőjének alakításában. Egy-egy beszélgetés során kibontakozik ugyan, hogy aki szavaz, a nemzetről is szavaz, és épp ezért aki nem él Magyarországon, szintén joga van beleszólni, hogy ott mi történik, ugyanakkor a többség esetében nem ez a jellemző. Megállapítható, hogy a szimbolikus jelentés mellett a magyar állampolgárság akkor válik valóságossá, ha az egyén utazik és a magyar útlevelét használja (ez inkább a diaszpórában jön elő), vagy Magyarország területére költözik, ott vállal munkát (ez inkább kisebbségi közösségben jön elő). Attól, hogy az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése megtörténik az állam területén kívül élőkre is, nem történik meg automatikusan ezek által az, hogy az így „megszólított”, állampolgárságot felvett és szavazati joggal rendelkező egyének állampolgársági identitással/tudattal fognak rendelkezni, úgy fogják definiálni magukat. Ahogy láthattuk, a beszélgetésből az bontakozik ki, hogy egyéni szinten sokszor nem világosan meghatározható, hogy aki felveszi a magyar állampolgárságot, az ténylegesen mit is jelent. Inkább annak szimbolikus jelentősége, érzelmi fontossága bontakozik ki, melynek elsősorban az egyén nemzeti önmeghatározására van hatása („hivatalosan is a magyar nemzet tagja” típusú megfogalmazások, érvelések) és nem állampolgári identitására – szimbolikusán a magyar nemzethez tartozik és kötődik a magyar államhoz, de ennek értelmezésében erőteljesen megjelenik az a tény, hogy nem ott él. Elméleti megközelítésben az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése által megtörténik a kormányzattal rendelkező közösség államhatáron kívüli kiterjesztése, ugyanakkor a mindennapi élet szintjén azt láthatjuk, hogy ez a diaszpóra és kisebbségi közösségek működését sem egyéni, sem közösségi szinten nem írja át. Önmagában tehát az állampolgárság és a szavazati jog kiterjesztése a gyakorlatban nem hozza létre a „kormányzottak közösségét”, ez akkor valósulhatna meg, ha az állampolgársági identitás és tudat nem elsősorban szimbolikusán, hanem ténylegesen, tehát valódi jogok és kötelezettségek biztosításával alakulnak ki. Ezek között a jogok és kötelezettségek között vannak olyanok, amelyek a határoktól függetlenül biztosíthatók (pl. szavazati jog), de ezek többsége épp a területen kívüliség ténye miatt nem garantálható. Így az állampolgárság a szavazati joggal együtt szimbolikus, virtuális és kontextusfüggő marad a mindennapok szintjén. Ebben az értelemben elméletileg átalakul a kormányzottak közössége, ahova olyanok is tartoznak, akik nem élnek az adott állam területén, ugyanakkor nem garantált, hogy ezek az „új” állampolgárok aktívan élni fognak az állampolgárság által adta jogaikkal, főleg, ha az így megszerzett területen

kívüli állampolgárság jelentősége abban „kimerül”, hogy megerősíti identitását és hovatartozás-tudatát, vagy hálából/bosszúból/kötelezettségtudatból leadja szavazatát, míg „friss” az állampolgárság megszerzésének élménye és jelen vannak ezek az érzések. Az identitás megerősödése a területen kívüli állampolgárság által nem eredményezi az állampolgársági identitás kialakulását, mivel azok az elemek, melyek az egyén mindennapjait ténylegesen meghatározzák, nem szűnnek meg létezni azzal, hogy az ő identitása, nemzeti hovatartozása az állampolgárság által igazolást nyert. A magyar állampolgárság és a szavazati jog fontossága elsősorban ezek után, és elsősorban szimbolikus értelemben jelennek meg.

Az állam és az egyén viszonyát illetően a fent kifejtett következtetések mellett még egy fontos elem rajzolódik ki a kutatásból. Az állampolgárság maga, függetlenül attól, hogy az egyén földrajzilag hol él, vagy van-e „tényleges” kapcsolata az adott állammal, továbbra is az egyén és az állam, és nem a kisebbségi/diaszpóra közösség és az állam közötti kapcsolatot vagy jogi köteleket jelenti. Az állampolgárság maga tehát egy individuális kapcsolatot intézményesít egyén és állam, nem pedig az egyes közösségek és az állam között. Ezt a „tulajdonságát” az állampolgárságnak, kutatásunk alapján a mindennapi élet szintjén, nem írja át az a tény, hogy az állampolgárság területen kívülivé válik. Ez az individuális jelleg az, mely által az állampolgárság határon túli kiterjesztése nem jelenti automatikusan az állampolgársági identitás vagy tudat megjelenését és azt sem, hogy az egyén többes állampolgárság esetén valamennyi állampolgárságát tudatosan „megéli”, valamennyi állampolgárságában állampolgárként is viselkedik majd. Ez utóbbi kialakulásához, legalábbis a kutatásunk szerint szükségesek a valódi, tényleges és állandó interakciók az állam, az egyén és az államhoz tartozó (értsd elsősorban ott élő) közösség közötti interakciók. Amíg ezek az interakciók elsősorban szimbolikusak és időszakosak, maga az állampolgárság megélése, a hozzá tartozó jelentések és viselkedések is szimbolikusak és időszakosak maradnak. Ez azonban nem hozza magával az állampolgársághoz tartozó identitás vagy tudat, valamint az alapján történő csoport tudat kialakulását sem.

4. Főbb hivatkozások

Adamoski, Robert; Chunn, Dorothy; Menzies, Robert (2013): *Contesting Canadian Citizenship – Historical Readings*. Toronto: University of Toronto Press.

Agarin, Timofey; Karolewski, Pawel (2015): *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. Rowman and Littlefield; London.

Anderson, Benedict (1998): *The spectre of comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the world*. London: Verso.

Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Arendt, Hannah (1993): *The Origins of Totalitarianism*. Harcourt: New York.

Barbour, Rosaline (2018): *Doing Focus Groups*. London: Sage Publications

Bárdi Nándor (2004): *Tény és való*. Pozsony: Kalligram.

Bárdi Nándor (2004): Magyarország és a határon túli magyarok (1948-1989). In: Bárdi N., Fedinec Cs., Szarka L. (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat, Budapest, pp. 296–305.

Bárdi Nándor (2003): Hungary and the Hungarians Living Abroad: A Historical Outline. *Regio*, VI., pp. 121-138.

Bauböck, Rainer; Rundell, John (eds.) (2018): *Blurred Boundaries – Migration, Ethnicity, Citizenship*. Routledge; London.

Bauböck, Rainer; Perchinig, Bernhard; Sievers, Wiebke (eds.): *Citizenship policies in the New Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bauböck, Rainer (2017): Political Boundaries and Democratic Membership. In: Shachar, A.; Bauböck, R.; Bloemraad, I.; Vink, M. (eds.): *The Oxford Handbook of Citizenship*. Oxford: Oxford University Press, pp. 60–82.

Bauböck, Rainer (2010b): Studying Citizenship Constellations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 36., No. 5., pp. 847–859.

Bauböck, Rainer (2009): The rights and duties of external citizenship. *Citizenship Studies*, Vol. 13., No. 5., pp. 475–499.

Bauböck, Rainer (2007a): Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting. *Fordham Law Review*, Vol. 75., No 5., pp. 2393–2447.

Benhabib, Seyla; Shapiro, Ian; Petranovich, Danilo (eds.) (2007): *Identities, Affiliations, and Allegiances*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blais, André (2000): *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

Borbándi Gyula (1996): *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985-1995*, Basel – Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.

- Brubaker, Rogers (1992a): *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press; Cambridge.
- Brubaker, Rogers (1996): *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers (2004b): *Ethnicity without groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cohen, Robin (1997): *Global Diasporas. An Introduction*. Seattle: University of Washington.
- Cook-Martín, David (2013): *The Scramble for Citizens: Dual Nationality and State Competition for Immigrants*. Stanford: Stanford University Press.
- Cordell, Karl; Wolff, Stefan (2007): Germany as a kin state: The development and implementation of a norm-consistent external minority policy towards Central and Eastern Europe. *Nationalities Papers*, Vol. 35., No. 2., pp. 289-315.
- Cserny Ákos (szerk): *Határtalan választások. Tanulmányok a külföldi állampolgárok választása témakörében*. NKE Szolgáltató Kft.; Budapest.
- Deets, Stephen (2008): The Hungarian Status Law and the Spectre of Neo-medievalism in Europe. *Ethnopolitics*, Vol. 7, No. 2-3., pp. 195 – 215.
- Delanty, Gerard (2000): *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open University Press.
- Don Chapman (2015): *The Lost Canadians: A Struggle for Citizenship Rights, Equality, and Identity*. Vancouver: Pugwash Publishing.
- Dumbrava, Costica (2014a): *Nationality, Citizenship and Ethno-cultural Belonging. Preferential Membership Policies in Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Faist, Thomas (2007): *Dual Citizenship in Europe*. Ashgate; Hampshire.
- Fox, John E.; Miller-Idriss, Cynthia (2008): Everyday Nationhood. *Ethnicities*, Vol. 8., No. 4., pp. 536-563.
- Gamlen, Alan (2014): Diaspora Institutions and Diaspora- Governance. *International Migration Review*, Vol. 48. No. 1., pp. 180-217.
- Ganczer Mónika (2014): Sarkalatos átalakulások: az állampolgársági jog átalakulása. *MTA Law Working Papers, 2014/63*. pp. 1-16.
- Gaszó, Dániel (2020): *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Politikaelméleti Doktori Iskola. Forrás: <https://bit.ly/3c3juzy>. Hozzáférés: 2021. január 3.
- Gellner, Ernst (1994): *The condition of liberty: civil society and its rivals*. New York: Penguin Press.
- Goodman, Sara Wallace (2014): *Immigration and Membership Politics in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graham, Ron (ed.): *The Essential Trudeau*. Toronto: McClelland & Stewart.
- Habermas, Jürgen (1996): *Citizenship and national identity, between facts and norms*. MIT Press.

Halász Iván (2014): A külföldi szavazás története és jelene: pro és kontra érvek, pp. 38. In: Cserny Ákos (szerk.): *Határtalan választások. Tanulmányok a külföldi állampolgárok választása témakörében.* Budapest: NKE Szolgáltató Kft.

Halász Iván (2009): *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban.* Budapest: MTA Jogtudományi Intézet, pp. 21-25.

Hopkins, Nick; Blackwood, Leda (2011): Everyday Citizenship: Identity and Recognition. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Vol. 21., No 3., pp. 215-227.

Horváth, Enikő (2008): *Mandating Identity: Citizenship, Kinship Laws and Plural Nationality in the European Union.* Alphen aan den Rijn, Kluwer Law International.

Howard, Marc M. (2009): *The Politics of Citizenship in Europe.* Cambridge: Cambridge University Press.

Jacobson, David (1996): *Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship.* Baltimore: The John Hopkins University Press.

Jakab A., Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon.* Osiris Kiadó, Budapest.

Joppke, Christian (2010): *Citizenship and Immigration.* Cambridge: Polity Press, Cambridge.

Joppke, Christian (2003): Citizenship between De and Re-Ethnicization. *European Journal of Sociology*, Vol. 44., No. 3., pp. 435 – 442.

Kántor Zoltán, Majtényi Balázs, Osamu Ieda, Vizi Balázs, Halász Iván (eds.) (2004): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection.* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.

Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika.* Budapest: Teleki László Alapítvány.

Kántor Zoltán (szerk.) (2002): *A státustörvény – előzmények és következmények;* Budapest: Teleki László Alapítvány.

Kántor Zoltán (2014): *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon.* Budapest: Osiris Kiadó.

Kaplan, William (ed.): *Belonging – The Meaning and Future of Canadian Citizenship.* Montreal & Kingston: McGill – Queen's University Press.

Kasapovic, Mirjana (2012): Voting Rights, Electoral Systems, and Political Representation of Diaspora in Croatia. *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol. 26., No. 4., pp. 777-791.

Kastoryano, Riva (2005): Citizenship, nationhood, and non-territoriality: Transnational participation in Europe. *PS: Political Science and Politics*, Vol. 38., No. 4., pp: 693-696.

Kelley, Ninette; Trebilcock Michael J. (2010): *The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy.* 2nd ed., Toronto: University of Toronto Press.

Knott, Eleanor (2017a): Quasi-citizenship as a category of practice: analyzing engagement with Russia's Compatriot policy in Crimea. *Citizenship Studies*, Vol. 21, No. 1., pp. 116-135.

- Knott, Eleanor (2017b): The extra-territorial paradox of voting: the duty to vote in extra-territorial elections. *Democratization*, Vol. 24., No. 2., pp. 325-346.
- Kostakopoulou, Dora (2008): *The Future Governance of Citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kovács, Eszter (2020): Direct and indirect political remittances of the transnational engagement of Hungarian kin-minorities and diaspora communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 46., No. 6.; pp.1146-1165.
- Laurence, Jonathan; Goodliffe, Gabriel (2013): The French Debate on National Identity and the Sarkozy Presidency: A Retrospective. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 48., No. 1., pp. 34-47.
- M. Kovács Mária, Tóth Judit (2009): Kin-state responsibility and ethnic citizenship: The Hungarian case. In: Bauböck, R., Perchining, B., Sievers, W. (eds.): *Citizenship Policies in the New Europe*. Amsterdam University Press; Amsterdam; pp. 151-176.
- Marshall, Thomas (1950): *Citizenship and Social Class*. University Press Cambridge, Cambridge.
- Miller, David (1988): The Ethical Significance of Nationality. *Ethics*, Vol. 98., No. 4, pp. 647 – 662.
- Ong, Aihwa (1999): *Flexible citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham: Duke University Press.
- Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.
- Papp Z. Attila (2017): Trickster Logics in the Hungarian Dual-Citizenship Offer. *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 23, No. 1., pp. 18-32.
- Papp, Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, Vol. 19., No. 4., pp. 621-638.
- Papp, Z. Attila (2008): *Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet.
- Pogonyi, Szabolcs (2018): The passport as means of identity management: making and unmaking ethnic boundaries through citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol 45., Issue 6., pp. 975-993.
- Pogonyi, Szabolcs (2017): *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Cham: Springer International Publishing.
- Pogonyi, Szabolcs (2011): Dual citizenship and Sovereignty. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 39., pp. 685-704.
- Ragazzi, Francesco (2009): Governing Diasporas. *International Political Sociology*, Vol. 3., pp. 378–397.
- Ragazzi, Francesco; Balalovska, Kristina (2011): Diaspora politics and post-territorial citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia. *CITSEE Working Paper 2011/18*.
- Salat Levente (2013): A könnyített honosítás látható és várható következményeiről. Válaszok a Magyar Kisebbség kérdéseire. *Magyar Kisebbség*, 69-70. sz., 18. évf. pp. 226 – 240.

- Shachar, Ayelet (2009): *The Birthright Lottery: Citizenship and Global Inequality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Smith, Antony (1991): *National Identity*. London: Penguin Books.
- Soysal, Yasmine (1994): *Limits of citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University Press of Chicago.
- Spiro, Peter J. (2016): *At Home In Two Countries: The Past and Future of Dual Citizenship*. New York: University Press; New York.
- Spiro, Peter J. (2008): *Beyond Citizenship. American Identity After Globalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Spiro, Peter J. (2006): Perfecting Political Diaspora. *New York University Law Review*, Vol. 81., No. 19., pp 101-125.
- Stokes-DuPass, Nicole; Fruja, Ramona (2016): *Citizenship, Belonging and Nation-States in the Twenty-First Century*. Palgrave Macmillan; Hampshire.
- Szarka László; Tóth Norbert; Kántor Zoltán (2009) (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: MTA kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó.
- Szarka László, Vizi Balázs, Majtényi Balázs, Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Torpey, John C. (2000): *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and the State*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tóth Judit (2004): *Státuszjogok*. Budapest: Lucidus Kiadó.
- Tóth Judit (2000): A diaszpóra a jogszabályok tükrében. In: Sik E., Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest: MSZH Nyomda, pp. 185-217.
- Vizi Balázs (2006b): The evaluation of the status law in the EU. Osamu, Idea (ed.) (2006): *Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, pp. 89-107.
- Waterbury, Myra (2014): Making Citizens Beyond the Borders. Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe. *Problems of Post-Communism*, Vol. 61., No. 4., pp. 36-49.
- Waterbury, Myra A. (2010): *Between State and the Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. Palgrave Macmillan, New York: St. Martin's Press LLC
- Weil, Patrick (2001): Access to Citizenship: A Comparison of Twenty-Five Nationality Laws. In: Aleinikoff, A. T.; Klusmeyer, D. (2001): *Citizenship Today. Global Perspectives and Practices*. Harrisonburg: R. R. Donnelley and Sons, pp. 17-34.
- Weiner, Myron (1971): The Macedonian Syndrome: An Historical Model of International Relations and Political Development, *World Politics*, Vol. 23., No 4., pp. 665-683.
- Winter, Elke (2014): (Im)Possible Citizens: Canada's 'Citizenship Bonanza' and its Boundaries. *Citizenship Studies*, Vol. 18., No. 1., pp. 46-62.
- Winter, Elke; Previsic, Ivana (2019): The politics of un-belonging: Lessons from Canada's experiment with citizenship revocation. *Citizenship Studies*, Vol. 23., No. 4., pp. 338-355.